

Istrska Slovenka

UVOD

Istrsko žensko sem obravnavala iz treh perspektiv. Najprej z analizo dela dveh umetnikov, ki sta sprožila veliko zanimanja za istrsko žensko; skozi umetnost akademskega kiparja in slikarja Jožeta Pohlana, ki žensko vidi predvsem kot mater in kot zaščitnico, ohranjevalko in učiteljico svoje družinske celice, in pa skozi pripovedništvo Marjana Tomšiča, čigar ženska je skrivnostna, magična, fantastična. Tretji del sestavljajo življenjska pričevanja garaških Istrank.

Poslužila sem se biografske metode, saj mislim, da so življenjske zgodbe relevanten prikaz načina življenja v Istri.

Jacques Lacan v svoji udarni psihoanalitični opredelitvi pravi, da “Ženska ne obstaja” (*La femme n’existe pas*), s čimer hoče povedati, da “*ni nobenega univerzalnega ženskega bistva in da je to, kar pojmuje pod ženskostjo, le fantazmat-ski konstrukt ...*”¹ Ta opredelitev je zanikala mnenje, da obstajajo lastnosti, ki so biološko dane le ženskam. Lacan je poudaril, da ženskost ni nekaj očitnega.

¹ Penley, 1992, str. 270.

JUSTINA POHLEN ZUSTIČEVA

Njeno težko in utrujeno telo in njene noge, ki se ne morejo več vzdigniti, ampak le drsajo po tleh, pričajo o njenem težkem življenju. Zgarana mi pripoveduje svojo zgodbo, njene misli so počasne, a kljub temu se ji tu in tam oči zaiskrijo iz hvaležnosti, da še živi.

Justina Pohlen se je rodila v bližnji vasi Zazid. Njen oče je umrl, ko je bila stara tri leta. Iz zgodnjega otroštva ima

grenke spomine; spominja se, kako je mati cele noči prejkala in kako so si otroci mašili ušesa, da je ne bi slišali, in jo prosili, naj neha.

V Zazidu je spoznala svojega moža, ki je bil železničar na postaji. Z njim se je preselila v Hrastovlje. “*Tam sem bila sama,*” pravi, “*in ni blu lahku.*” Njena tašča je umrla že pred njenim prihodom, moževi bratje so bili še otroci. Pri hiši je bilo tudi nekaj živine, ki je terjala svojo skrb.

Nasprotno, stereotipne lastnosti, ki so jih skozi celotno zgodovino pripisovali ženskam, so jim pogosto le škodile.

Ženska identiteta je kulturno pogojena. Če pustimo ob strani individualno subjektivnost, lahko trdimo, da lahko način življenja in dela na skupino ljudi podobno učinkuje in jih tako tudi podobno zaznamuje. Življenjske usode žensk so priče ženske preteklosti in odnosov med spoloma.

Ženske so bile navdih mnogim, ki so njihovo "resničnost" upodobili ali opisali na njim lasten način.

*"Vedno več jih je pasivno sodelovalo v kulturnih spremembah, ki so jih hkrati povzdigovale in poniževale. Čim bolj so se predstavljale ali so jih predstavljali moški, tem bolj je njihova podoba postajala vprašljiva."*² Šele konec 20. stoletja so se ženske začele soočati s tem, kako jih vidijo drugi in kako se vidijo same. Dejansko so se same manj predstavljale, "razlog za to pa ni biološka konstitucija žensk, niti pomanjkanje talenta, kakor pogosto menijo umetnostni zgodovinarji, temveč ustanove in simbolni jeziki, ki so jih ustvarili ter obvladovali moški, in čeprav so se v teku zgodovine spreminjali, so vedno nosili pečat moških interesov."³

Alenka Puhar v svojem delu Prvotno besedilo življenja obravnava položaj žensk in otrok pred sto leti na ozemlju današnje Slovenije. Ugotavlja, da je usoda žensk na Primorskem drugačna kot v vseh drugih slovenskih pokrajinah. Tem bolj to velja za Slovenko v kontinentalni Istri. Razlike so prav gotovo še danes. Bistvena dejavnika sta obmorska lega in drugačna zgodovina.

Istra je bila tisočletja stičišče številnih kultur. Zadnjih sto let je bil odločilen stik med romansko, germansko in slovansko kulturo, ki so se razlikovale po stopnji razvoja in moči.

² Higonet, 1994, str. 342.

³ Spickernagel, 1998, str. 323.

"Moje življenje v Hrastovljah je bilo taku: Ustala sem zgodaj, še ponoči in sem gnala živino in šla na njive okopavati fižol in koruzo. Mož je šel delat v Tomos v Koper. Preden so se otroci zbudili, sem bla že nazaj, sem jih šla vidit v sobo, potem sem jim skuhala kavo in jim notri nadrobila kruha. Dala sem jest še prašičem in potem sem vzela otroke in dežnik in nazaj na njive. Otroke sem zmeraj nosila sabo. Opoldne sem tekla domov skuhat

kosilu, poleti pa kdr so bli moži na njivi, sem jim nesla tja. Popoldan je pršu Dušan in smo nadaljevali do noči, potem sem hitela pripraviti radič al pa solato za večerjo. In pomolzla krave in uredila še druge stvari. Sem šla spat ob polnoči in ostala zelu zgudaj. Uni, ki dugu spi, ne ujame rib!

Otroci so na njivi pomagali, od kdr so imeli šest let. Nejsa imeli kej za obut, niti pozimi. Neanka nogavic niso meli. Kakšne muke so tu ble. Ma jim

Notranji, slovanski del Istre je bil v prejšnjem stoletju zelo reven, a v bližini gospodarskih, političnih, kulturnih poti in blizu svetovljanskih mest. "Šavrinke so bile Slovenke, pripadnice najslabše razvite skupnosti. Zato so najbolj stremele k boljšemu življenju, saj je bil kontrast med njimi in med ženskami iz ekonomsko razvitih središč največji. Razkošje je bilo pred nosom, pripadale pa so revnejšemu ljudstvu. Istrani in Istranke sami sebe smatrajo za zelo trmastega značaja, kljub garanju so ženske ohranjale svojo dostojanstvo. Hodile so v cerkev, maše so bile edine prireditve, na katere so zahajale. Cerkev jih je kultivirala, vpijale so lepoto arhitekture, slik, kipov, besed in glasbe. Poslušale so duhovnike, ki so predstavljali temelj ohranjanja narodne identitete, njihove besede pa prenašale na otroke in tako krepile njihovo narodno zavest."⁴

Likovni umetnik Jože Pohlen je iskalec lepega in dobrega; tako je tudi pri liku Istranke. Umetnost je pot k veri, vera pa pripelje lik ženske k liku matere božje, brezmejno lepe in dobre. Umetnik se zaveda, da je Istranka trpela, vendar to še pripomore k njeni vzvišenosti.

Pisatelj Marjan Tomšič je usmerjen v raziskovanje duše. Istranke, katerih življenjski stil je bil naravnost pustolovski, so zanj pravi izziv, ki ga vodi na pot po labirintih duha. Pisateljska svoboda mu dovoljuje, da z razumom nedoje mljivo zavije v mistiko.

POHLENOVA ŽENSKA

Junija 1990 je bila v Hrastovljah slovesnost ob 500. obletnici nastanka fresk v cerkvi Svete Trojice. Domačin in odkritelj fresk, akademski kipar Jože Pohlen, je dobil naročilo, naj ob tem dogodku na Hribčku nad hrastovsko cerkvico skleše štiri metre visoko skulpturo Šavrinke. Predstavniki SAZU so že

⁴ Iz pogovorov z Jožetom Pohlenom leta 2002, Jasmina Kozina.

*nej blu nič, niso neanka zboleli al kej.
Dosti nas je tokalo.*

*Poleti ob vročini smo zmerej vsi
delali. Je blo treba grabit in delat kope.*

*Nejsmo meli elektrike, smo
uporabljali petrolej, flašče na petrol,
in taku sem pozimi zdraven šporheta
šivala brageše al kej in tako smo
blekali. Je bla zmerej tema v hiši in
kdr je kdu pršu, nejsm neanka vedla,
kdu je tu. Smu bli taku vajeni. Mati
božja, kakšnu je blu. Kdr je posvetla*

*elektrika, je blo, kokr da so bla
nebesa.*

*In poli smo začeli delat hišo. Dušan
je delal na Tomosu nočne in ko je
pršel domov, namesto, da je šel spat,
je šel zidat. Brez it spat. In dosti let
smo delali to hišo. Denarja ni blo, ko
smo si nabavli kakšen žakel cementa,
pa smo delali naprej. Je bila mižerja.
Taku smo se matrali, počasi, počasi.*

*Ko je bla suša, nej blu vode in smo
si jo prtili (razdelili). Pri puči je bla*

nekaj let prej predlagali, da bi mojstru fresk, Johannesu iz Kastva, postavili kamnit spomenik. Častni komisiji je Jože Pohlen predlagal skulpturo, ki naj bi "odražala življenje tukajšnjih ljudi v preteklosti: kulturno doživljanje v cerkvi in boj za obstanek v vsakdanjem življenju in tudi vključenost tega prostora v širši mediteranski prostor".⁵ Med kandidati je bil izbran ravno Jože Pohlen, ki je za "pomnik temu tako likovno kot zgodovinsko, informativno in estetsko za Slovence enemu najpomembnejših spomenikov"⁶ izbral lik Šavrinke, znane popotnice, ki je na glavi nosila kmečke pridelke v Trst in jih tam prodajala oziroma menjavala za stvari, ki so jih potrebovali doma. Tako je pomagala preživeti številno družino. Na vprašanje, zakaj je izbral ravno njo, je odgovoril:

*"Ta lik istrske žene me že dolgo vznemirja. Istrska žena je v družini vselej uživala posebne privilegije, delala je v hiši in na polju in trgovala in bila tako steber družinske ekonomije. Kip prikazuje vse Šavrinke, plenir je simbol, ne gre za nekaj konkretnega, ker je ona nosila na glavi vse sorte. Skulpturo Šavrinke sem zasnoval kot kariatido, kot žensko, ki sicer nosi bremena na glavi, vendar se ob tem drži tako vzravnano, da se njeno breme zdi skorajda kot klobuk kakšne ponosne meščanke. S tem želim izraziti ponos, vztrajnost, voljo do življenja, pogum, vse kar sem od vedno občudoval pri tukajšnjih ženskah in ljudeh na sploh."*⁷

Ženska je glavna muza Pohlenove kiparske in slikarske umetnosti. Že v študentskih letih je zasnoval nekaj figuric solinark, ki so v takratnem slovenskem kiparstvu pomenile novost. Njej je posvetil svojo ljubezen, energijo in izpovedno moč. Osredotočil se je na istrsko žensko v vseh življenjskih obdobjih: mladenko, ljubico, ženo in mater, Šavrinko, solinarko, borko, delavko in meščanko, damo. Od vseh ga je najbolj prevzela Šavrinka, "sto in stoleten steber domačih

⁵ Po zapisniku sestanka komisije za postavitve spominskega znamenja 2. 3. 1989.

⁶ Ibid.

⁷ Primorske novice, 15. september 1989, str. 8.

vrsta in smo čakali in ko sem prša na vrsto, sem si jo dala na glavo in nesla damu.

Otroci so hodili v šolo v Dekane, vsako jutro ob sedmih z avtobusom, nazaj so prišli ob enih. Sem jim skuhalo kosilo in polji so gnali past in delat na njive. In je šlo tako naprej. Včasih so si vzeli knjige na pašo in so se učili tam. Kdr so se fanta mela dosti za učiti, pa nejsta šla neanka na njivo. Jst sem bla zmeraj lačna."

JUSTINA POHLEN ABRANOVA

Rodila se je v Hrastovljah v družini Kocjančič kot šesti otrok. Že majhna je služila po vasi in na mandriji, kjer so želi solato in radič. "Ma tudi doma je blu taku težku delu, oče je nas otroke budil ob treh ponoči, smo mogli začeti delat na njivi, je blu taku težku delu, ma smo mogli hitet, da ni pršu dež al kej. Še zdej se spunem, kaku nas je klicou ponoči."

ognjišč, družin in družbe”, ki je s plenirjem na glavi, atributom svojega dela, glasnica svoje usode na trdi istrski zemlji.

“V Pohlenovi interpretaciji je ženska vedno pozitiven element, nagonska življenjska sila, prisotnost lepega, dobrega, večnega ali celo odrešujočega, nekakšen ljubezenski simbol ali emblematična podoba domačega istrskega sveta.”⁸

Zanimanje za Istro se je takrat ujelo s prebujanjem zanimanja za narodno blago in za kulturno zgodovino in izročilo. Šavrinka je postala zaščitni simbol Slovenske Istre.

Pohlenovo zanimanje za vlogo žensk je spodbudilo življenje v treh zelo različnih kulturnih svetovih – istrskem, nemškem in italijanskem. V mladosti je živel osem let v nemški družini, kjer se je soočil s strogo nemško disciplino, ki jo je zastopal moški. “V ospredju je bila vedno figura Hitlerja kot očeta nemškega naroda, odrešitelja, uveljavitelja nemškega reda in nemškega gospodarskega uspeha.” V Firencah, kjer je študiral, je prišel v stik z italijanskim kulturnim svetom in njihovim načinom življenja in odnosov med spoloma. Vtisnili so se mu odnosi, pri katerih je italijanska žena strogo podrejena gospodarju. Tretji pečat mu je dala Istra, kjer je po njegovem mnenju vladal matriarhat, kjer je bila žena bolj dejavna, mnogim v oporo in pomoč, nositeljica materialnih dobrin in kot taka večja avtoriteta:

“Istranke so bile domiselne, imele so cilje, člane družine so nagovarjale in jih tudi vključevale v svoja dela. Istrska žena je bila zelo dejavna, vodila je tudi poravnavo davkov. Dokumenti so bili pisani na moževo ime, a denar je bil v rokah žene in ona mu ga je dajala za plačevanje računov.” Najbolj je Pohlenu presenetil občutek za pravičnost, način, kako je žena enakopravno razdelila hrano med člane široke

⁸ Majda Božeglav - Japelj, Vabilo na otvoritev samostojne razstave Jožeta Pohlenu, 7. marca 1995 v galeriji Norina v Luciji.

Med drugo svetovno vojno je bila vključena v boj.

Po požaru leta 1943, ko jim je zgorela cela hiša, so jim streho ponudili sovaščani, starši njenega bodočega moža. “Potem smo, kakor smo mogli, delali novo hišo, pomagali so tudi drugi, nekaj je prispevala tudi Obnova. In poli ni blo kej več bit doma, sem mogla it po sveti. Sem šla na škovace, drugega dela nam niso dali. Na smetišču smo prebirale smeti, ene so

pobirale papirje, ene kosti, ene drugo. Tam smo bile leta, ker smo ble zelu mlade, drugje nismo dobile. Tam smo bile Ančka Žuščeva, Rozalija Soldatova, ki je vztrajala najdlje, Tonca in njena sestra, Ančka in Marija, Marija Bencilčeva ... Smo zaslužle bičiklete, ma so šle hmali k vragu.

Kdr sem bla bolj velika, sem šla v Škofjo Loko, v tovarno Šešir, poli u Sežano, v stekleni galanteriji sem delala. Poli sem se poročila. Moj mož

družine, moža pa je nagovarjala k večji skrbi. Sodelovala je v gospodarstvu, v družini in imela pri vsem veliko večjo vlogo, kot jo je imel moški. Do fantov so bili domači dosti manj zahtevni, merili so samo njihovo silo, pri mladem fantu so gledali, kako je razvit in ali bo dober kopač.

“Ženska je imela smisel tudi za druge stvari”, pravi Pohlen, “skrbela je, da so bili otroci pri maši lepo oblečeni, sama je od doma odšla v delovnih čevljih, pred cerkvijo pa si je nataknila elegantnejše. Deklice so morale biti vedno lepše oblečene, negovane in počesane, matere so se z njimi dlje ukvarjale in jih poučevale. Njena vloga je bila grajena iz elementov, ki jih drugi narodi niso poznali.”

Predvsem ga je očarala njena tankočutnost do družinskih članov:

“Bila je najpomembnejša oseba v družini, vse se je oziralo k njej in jo poslušalo. Kot trgovka je imela stike z meščani, znala je jezike, poznala je tuje proizvode. Hodila je v cerkev. Današnji duhovnik je izgubil vlogo, ki jo je imel v preteklosti. Včasih je duhovnik svoje vernike pripeljal skoraj do ekstaze, pri obravnavi svetih resnic je imel poseben pojoč jezik in je tako ustvarjal posebno vzdušje.”

Pohlen je občutil tudi, kako drugačno vlogo je imela ženska iz notranjosti v primerjavi z Istranko, saj “Istranke niso bile privezane na svoje kmetije, ampak so hodile okoli, spoznavale so svet in se zavedale njegove širine, veselile so se sposobnosti, da ga lahko razkrijejo”.

Bližina Trsta je istrsko žensko pripeljala do tega, da je prej začela skrbeti za svojo zunanost, da je imela modno pričesko in se ličila. Njen videz je moral slediti njeni vlogi in odgovornosti. Zavedala se je svojega položaja v družbi, zato je bila tudi do sebe zahtevna. Pohlenove ženske so kljub garaškemu življenju, v katerem so opravljale kar tri poklice, (matere in) gospodinje, trgovke in kmetice, ponosne ženske, ki jim življenje nikakor ni uklonilo hrbta. Poti v Trst so Šavrinkam pomenile dodatno garanje, vendar jim je trgovina zato omogočala boljši družbeni status in samozavest.

je dobil delo na železnici, smo živela v Vodnjaju pri Puli, tam se je rodil otrok. Skupaj smo živeli, še ko se je hčerka poročila in je imela ona otroka. Ma smo se stiskali. Oni so ostali tam, midva pa ko smo šla v penzijo, smo se vrnili, zdej smo tle 22 let, won jih jma 80, jst 77. Njegov oče je dal zemljo, tukaj je bla sama skala, smo vse ven skopali, nismo meli kje saditi. Kmr je manjkalo zemlje, sem je kupila. Sto kamnjonov so je pripeljali iz Rižane.

Vsak kamnjon, ki je prišu, sem mu dala petsto dinarjev.”

Pri trdem poljskem delu so obupavali, ker je bilo v zemlji toliko kamnjenja. Takrat jim je prišla prav razlaga, da kamenje koristi zemlji, ker ji dela zrak. “Ma smo ga vsi pobirali. Smo delali lepo cesto, ma ko je pršla voda, je vse odpeljala. In poli smo začeli spet.”

“Ob prihodu v mesto so se preobule in po mestu stopicale enako kot mestne gospe. Istranke so se začele ličiti daleč pred Ljubljančankami, zelo kmalu so si dale trajno nakodrati lase, saj so tudi s svojimi pričeskami želele slediti tržaški modi.”

Vsa ta spoznanja so Pohlenu najprej zbegala, potem pa je razlike z muko razkrival in jih skušal razumeti. Razlike med ženami in posebnost istrskih žena ga zanimajo že skoraj vse življenje. Življenje v treh različnih okoljih mu je dalo možnost strožjega opazovanja položaja istrskega človeka, kar je še močnejše povzročilo zanimanje za istrske žene. V svoje kipe in slike je vnašal njihov ponos:

“Ženske so imenovali mati, morda njihov status izvira še iz antične Mater Matute ali Velike matere iz matriarhalne dobe, ki so jo ženske nosile v sebi. Za njihov položaj torej ni bilo potrebno posebnih priprav, saj je njihov status prihajal že iz tradicije.”

V Pohlenovem umetniškem opusu ni moških likov.

“Istrske družine so se nagibale k matriarhatu, pri tem pa mož ni bil nikoli ponižan. Žena drži gor tri kantone, se je včasih reklo. Tudi Istran je garač, vendar je v primerjavi z ženo opravljal le en poklic: bil je kmet. Zraven pa je opravljal skromno očetovsko nalogo, usmerjeno predvsem v posredovanje poklica sinovom. Med svojim delom je torej sinove učil dela na zemlji in jim vcepljal ljubezen do nje.”⁹ Po njegovem mnenju je bilo v Istri nekaj za tiste čase nenavadnih primerov, ko se je k hiši priženil moški. Sprejet je bil kot sin, podzavestno pa se je žena počutila bolj avtoritativna, za eno stopnjo više. Taka družina je bila še bolj matriarhalna. V zameno za svoj podrejeni položaj je fant, ki je prišel na robo, dobil kmetijo. V takih primerih so možje uporabljali italijanski pregovor *Padron son mi, ma chi comanda ze mia moglie*. (Gospodar sem jaz, tista, ki ukazuje, pa je moja žena).

Pohlen je prepričan, da ima pri vseh pomembnih odločitvah istrskih družin glasnejšo besedo ženska. Spominja se Hrastovke, ki je imela avtoritaren odnos do svojega priženjenega moža: “Ko mu je zašila raztrgane hlače, mu jih je vrnila rekoč, naj si pokrije svojo sramoto.” Ženska avtoriteta po njegovem mnenju ni bila le narejena, ampak plod raznih sposobnosti: “Naša nona iz Kubeda je bila pridna ženska, lahko se reče učiteljica! V naši vasi verjetno ni take pisave, kot jo je znala naša nona pisat. Nam je pripovedovala marsikatero zgodbo in nam delila nasvete.” Še posebej se mu je vtisnila v spomin podjetna Hrastovka: “Žena je s plenirjem zaslužila bogastvo: začela je s prodajanjem kolačev po šagrah, s plenirja je prišla na osla, z osla na konja, s konja na avto in potem na gostilno in trgovino. Ženske so bile res pridne: na hrbtih so nosile seno v mesto, po poti pa so še plele nogavice.” Istranke so bile vedno na robu mogočega in nemogočega. “Spominjam se pripovedovanja o mlekarici, ki je obtekla tržaške hiše in ko se je s praznim vrčem spuščala iz šestega nadstropja zadnje hiše, je že po stopnicah kinkala in ko je prišla do pritličja, se je vsedla in zaspala. Kljub garanju so ženske ohranjale svojo dostojanstvo in ravno to sem skušal vnesti v svoje kipe in slike.”

⁹ Ibid.

TOMŠIČEVA ŽENSKA

Pisatelj Marjan Tomšič piše o Istri in njenih ljudeh pred drugo svetovno vojno in po njej, o pravljичnosti, vraževernosti, posebnostih, otroštvu in odrasčanju, ljubezni, svetu fantastike. Fantastika je motivno najopaznejša poteza njegovega pisanja, kjer se prepletajo realno in imaginarno, fizično in psihično, profano in mistično.

Na vprašanje, zakaj ga tako zelo vznemirja magičnost, je odgovoril:

“Od nekdanj me je privlačevalo vse, kar je bilo nenavadno, skrivnostno. Svet sem doživljal, in ga še zmerom, skozi prizmo fantazije. Ko se stvari, dogodki ... poenostavijo ali pousakdanijo, mi postane dolgčas. Nikoli se nisem mogel sprijazniti z zunanjostjo česarkoli ali kogarkoli; tičal sem za vidno obliko stvari in zanimalo me je, kaj se skriva za kulisami kakega dogodka. Iskal sem torej globlji pomen in smisel. Tako sem počasi spoznaval, da vse skupaj sploh ni tako enostavno in da ima vse skrit pomen in da je vse z vsem povezano. Spoznal sem, da ni naključja, ker ga prav zaradi absolutne vpetosti vsega v vse ne more biti. Tako se mi je odkrival svet vzroka in posledice. Spoznaval sem večdimenzionalno dogajanje v tem prostoru in času. To je bila fantastika realnega sveta, ki sem jo najprej samo slutil, jo dojemal intuitivno; pozneje, ko sem začel prebrati strokovno literaturo s tega področja, sem bil presenečen, ker so moja spoznanja našla potrditev na teh straneh.”¹⁰

In še: *“Magični svet ni v bistvu nič drugega kot boj med dobrim in zlim. In to je pravljica! Tisti, ki so hudobni, dolgo preganjajo dobre in pravične, poštene ... a nazadnje se vendarle zgodi, da zmaga svetloba in ne tema, da zmaga resnica in ne laž. To vero sem spoznal v Istri in to me je očaralo. Ta vera teče pod to deželo kot nevidna in mogočna reka.”¹¹*

Tomšičevo pripovedništvo je pokrajinsko obarvano, vendar avtor *“skozi istrsko tematiko ponuja v premislek tudi nekatere univerzalne teme. Na primer temo ženskega vprašanja, ki jo je mogoče relevantno vključiti v sodoben feministični literarnovedni pristop.”¹²* Še posebej so ga očarale Šavrinke, slovenske Istranke, lahko bi rekli, da celotno istrsko žensko prebivalstvo obravnava kot posebno.

V njegovih delih je veliko sanjskega, pravljичnega in skrivnostnega. Literarne osebe, ki so ohranile nezaveden stik z naravo in mitom, imajo privide in videnja, ki jih obvarujejo pred nesrečo ali smrtjo. Fantastični pojavi pa so najraje ženskega spola ali so z njim povezani, saj ženske slutijo usodo:

“Kot da bi bila ta zgodba že davno v njej napisana in izpisana, ona pa jo mora le oživiti, izživeti in dokončati.”¹³

¹⁰ Horvat, 1987, str. 3.

¹¹ Ibid.

¹² Štuhec, 2001, str. 109.

¹³ Tomšič, 1983, str. 8.

V romanu Šavrinke imajo nekatere ženske posebno moč za razdiranje urokov in kot take niso pomembne samo kot trgovke, ampak predvsem kot zaščitnice dobrega. Ženske povezujejo različne istrske vaške skupnosti, prinašajo novosti in jih posredujejo, poznajo življenje v mestu, so zelo izkušene. Šavrinke se spominja svojih poti:

*“Te poti ... ta romanja sem in tja ... so se prepletala z njo, vse to je postalo del nje, da brez tega ne bi mogla več živeti. Iz nje so rasli bregovi, strme pozgurnice in pozdulnice, globoke in temačne drage so bile v njej, iz nje so prihajali obrazi tete Nine, tete File ... tete Anđele ... Potoki te dežele so žuboreli v njej in se prelivali ... In na vseh poteh je ostajalo vedno več nje ...”*¹⁴ in doživi videnje: *“Takrat je zagledala pred sabo še druge Šavrinke in vse so bile zelo velike kakor ona in vse so hitele kakor veter hitro, da so hribi kar naprej in naprej izginjali, se pojavljali in izginjali... Vse polno jih je teh Šavrink, vse hodijo hitro, hitro in močno, jezno in odločno ...”*¹⁵

Ines Cergol - Bavčar piše, da so Tomšičeve Šavrinke v bistvu ženski roman, *“saj pisatelj skozi žensko zavest spregovori o ontoloških in teleoloških kategorijah. Za žensko velja, da je bolj kot moški povezana z dušo sveta in s prvinskostjo, z naravo samo. ‘Večno ženski’ princip vodi k transcendenci, združuje sublimirano željo in ljubezen kot kozmično energijo. Pri C. G. Jungu ženski princip pooseblja aspekt podzavestnega – animo, anima pa pooseblja vse ženske psihološke težnje človekove psihe: nedoločna občutja in razpoloženja, preroško intuicijo, odprtost za iracionalno, sposobnost osebne ljubezni, občutenje narave in povezavo s podzavestnim.”*¹⁶

In še: *“Ženska je v Šavrinkah tista, ki ve, da je življenjski tok tiha in krožna spodbuda, tok združevanja in ločevanja in ponovnega združevanja, tok, ki teče počasi, enakomerno in neprekinjeno. Verjetno ni naključje, da ob koncu sage o istrski ženi Tomšič eruptivno poudari ženski princip, ki obvladuje tudi roman v celoti.”*¹⁷

V vaški skupnosti so zato imele posebno mesto, *“postale so kriterij moralne, socialne in narodnostne pokončnosti, pa tudi medij, skozi katerega se kažeta magično in mitično”*.¹⁸

Miran Štuhec nadalje piše, da bi o njih lahko govorili kot o *“simbolu vztrajnosti, odgovornosti in identitete”*. Kot Katina, glavna junakinja romana, ki je bila *“polna ognja, ki se ga ni dalo videti, ali ga je človek čutil. To je bila nekakšna moč v njej; včasih tiha, včasih jezna in divja moč, spet drugič mehka in topla, materinska.”*¹⁹ Katina *“združuje lastno individualnost z individualnostjo kolektiva, kateremu pripada in ga obenem označuje. Ob njeni zgodbi se spleta zgodba kolektiva, spremljajočih*

¹⁴ Tomšič, 1986, str. 306.

¹⁵ Ibid, str. 307, 308.

¹⁶ Cergol - Bavčar, 1991, str. 28.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Štuhec, 2001, str. 110.

¹⁹ Tomšič, 1986, str. 48.

jo Šavrink, postavljenih na isto pot. Katino in vse druge Šavrinke vleče na pot notranji nemir, zagnanost, klic in sla po življenju, dinamika bivanja, 'potepuška kri' oziroma nekakšna nerazumljiva usodnost ... Katina, visoko moralno pozitivna junakinja romana, ima pridnost in zagnanost prirojeno, je bistra, hitra, dostojanstvena, pametna in poštena, odločna in močna, dobra in usmiljena do soljudi. Čeprav je večkrat lačna ko sita, večkrat bosa ko obuta, zna ohranjati moralne vrednote in premagovati težave na življenjski poti."²⁰

V Tomšičevih besedilih zasledimo tudi erotične teme, povezane s seksualnimi željami. V ljudskih pripovedkah, iz katerih je črpal veliko svojega navdiha, se skušnjava najpogosteje uteleša v liku hudiča oziroma v ženski. V romanu O'Štrigeca²¹ ima to vlogo Štafura, ki se zaradi čutne obsesije skuša približati glavnemu junaku Boškinu in ga preslepiti in onemogočiti.

Tonina iz romana Zrno od frmentona trpi, ker je bila po krivici zaprta, vendar jo je ravno njena pravljicihna izbranost, prepoznana v zaupanju v magijo in simbolno moč matere, rešila psihične pogube v zaporu. V Tonini je močna kolektivna zavest in izredna volja, ki Istrane kljub skrb zbujujočem položaju, v katerem so priča propadanju lastne vaške skupnosti, varujeta pred socialno bedo in osamljenostjo.

Zbirka Olive in sol je sestavljena iz enajstih krajših pripovedi o obrobnih, v usodo vdanih in z magijo prežetih krajih in ljudeh. Usodo vedno spremljajo slutnje, sanje in prividi, za katere se nikoli ne izkaže, ali so resnični ali ne. Z nadnaravnim so največkrat povezane ženske, na primer: "*Antonietta je vstopala počasi, plavajoč skozi zrak ...*"²²

V zbirki novel z naslovom Vruja je na ovitku knjige tako opisal svojo žensko: "*Presunljivo lepa; prava Ciganka, vročekrvna, ognjena; je neobrzdana strast, izvirajoča iz nagonskega sveta; je izvir radosti; je polnost bivanja.*"

PRIČEVANJA ISTRANK

V letu pred slavnostno počastitvijo jubileja hrastovskih fresk je bilo precej kulturnih dogodkov, med drugimi je bila predstavitev knjige Marije France "Šavrinske zgodbe". Marija Franca iz Gračišča je bila ženska, ki je na pobudo Marjana Tomšiča začela zapisovati svoje spomine in se iz kmetice prelevila v ljudsko pripovednico. V treh samostojnih delih, dragocenih dokumentih časa in prostora, piše o svojem življenju, o vsakdanjem delu, garanju za golo preži-

²⁰ Cergol - Bavčar, 1991, str. 26.

²¹ O'Štrigeca je vzklík, nedolžna kletev, razširjena v istrskem sporazumevanju, nekakšna pomanjševalnica izraza 'štriga' - čarovnica.

²² Tomšič, 1983, str. 34.

vetje, o rojstvih, porokah in smrti, o starih navadah, o upanjih in bojaznih. Njeno pisanje je polno pretresljivih zgodb o trpljenju Šavrink in Šavrinov. V uvodu k Drugemu delu je Marjan Tomšič napisal, da so Šavrinske zgodbe "izraz izredne moči Šavrinov in ponoven dokaz njihove samobitnosti in popolne zraslosti z naravo in pokrajino; zgodbe se kot Pohlenova Šavrinka – hrastovska kariatida – vzpenjajo iz skromne istrske zemlje v živost in radost bivanja".²³

Iz ustnih pričevanj pa zvemo, kako zelo resnične so bile življenjske zgodbe istrskih žensk in kako nično vlogo je imela v trdem in krutem življenju Istranke fantastika. Kljub temu da je bila istrska žena spoštovana, je bilo njeno življenje vse prej kot lahko, in upam si trditi, da celo težje od moškega.

Istranka je garala vse življenje. Marija Franca tako piše:

*"Šavrinke smo bile večne popotnice, tri, štiri dni so bile vse ceste, cestice in potke naše in me njihove. Kolikokrat so nas čevlji ožulili do krvi, nam ranili pete in prste. In če smo hodile bose, je bila štorja podobna. Naši spremljevalci so bili zmerom isti: veter, burja, dež, vročina, mraz ... Poleti smo se cele dneve peklo na istrskih cestah, pozimi pa zmrzovala. Od burje nam je spokala koža na rokah, na nogah ... Krvavele smo, se mazale z oljčnim oljem, a ni kaj dosti pomagalo."*²⁴

Doma so jih čakali lačni otroci in možje, ki nikoli niso šli z njimi na pot. Ob večerih, ko so ženske hitele postoriti še vse, kar jih je čakalo in za kar jim je podnevi primanjkovalo časa, pa so se moški dobivali v gostilnah in brez slabe vesti modrovali o življenju. Ženska je morala strogo skrbeti za svojo čast in se vesti v skladu s sprejetimi vzorci obnašanja, v nasprotnem primeru so jo kmalu označili kot mušo – nespodobno žensko.

Tako se je skozi dneve prebijala ena od mlekaric:

*"Doma je čakalo največ dela gospodinjo. Bila je trda: kuhaj, operi, spravi, drva in po vodo in kokoši in štala ... Zjutraj sem pomolzla in šla v Trst. Ko sem prišla iz mesta, sem spet molzla, opoldansko mleko pa je bilo nevarno, da se pokvari, zato sem ga prevrela. Popoldne me je spet čakala pot, doma nismo imeli zadosti mleka, pa sem ga morala dobiti drugje, da se je pot v Trst sploh splačala. Zvečer sem pršla domov in spet v štalo, molsti. Potem smo malo pojedli, mož se je navadno odpravil v oštarijo, jaz pa spat. Ni blo kaj, ob štirih sem morala ustati, vsak dan v letu. To je bilo najhujše, za noben dan se nisem mogla ustavit. Mlekarce nismo poznale ne nedelj ne praznikov. Sem rodila in so enkrat pravili, da je za porodnico štirideset dni odprt grob, ma ni bilo pardona: pet ali šest dni in že sem tekala za lempami po mestu."*²⁵

Poljedelstvo je bilo boj z naravo: hiteli so, da bi prehiteli dež in nevihto, da bi prehiteli sušo, upali, da se izognejo toči ... Sovaščani so tekmovali: čim

²³ Franca, 1992, str. 3.

²⁴ Franca, 1992, str. 50.

²⁵ Povzeto po pripovedovanju informatorke iz: Repinc, 2000, str. 13–14.

hitreje so želeli opraviti poljska opravila: pletev, zasipavanja, okopavanje ... borili so se s časom. Dela je bilo veliko. Pri kmečkih opravilih je bila žena desna roka hišnega gospodarja. On je šel na njivo prej, ona pa mu je s pripravljeno malico kmalu sledila. V roke sta vzela vsak svojo motiko in šopala, kar se je dalo, borila sta se za lastno preživetje in za preživetje svojih številnih otrok. Mati se ni imela časa ukvarjati s svojimi otroki, bilo jih je veliko, ona pa je imela veliko dela, veliko lačnih ust. Tako se spominja Istranka:

“Kdr smo okopavali koruzo, nismo delali razlike med mošmi, ženami in otroki. Ko so otroci pri dvanajstih končali šolo, jih je od takrat naprej čakala motika in kosa. In šola ni bila nobena briga: samu da čim prej konča, da bo pripravljen za delo na polju.”²⁶

Ženske in moški so si bili pri delu enakopravni. Pripovedovalec mi je povedal, da so *“žene tudi kosile, moja mati je vsak dan pokosila sena za dve kravi. Naš sosed je bil kovač in kadar je mama prišla domov, ji je dan za dnem klepal koso. Mama je vsako leto pokosila vso našo travo.”²⁷*

Pri delu na polju so pomagale tudi druge ženske, tete, botre:

“Kadar sem bil majhen, so nas obiskovale ene ženske iz Rakitovca. Spale so na našem seniku, opravljale pa so vsa kmečka dela (razen košnje, ker je to delala mama): okopavale, zasipale, obirale, vozile seno, razkladale, nakladale. So imele zmeraj polne roke dela. Ni bilo razlike med moškim in žensko. Edino kakšna je bla bolj švoh, ma druge so vse delale težka dela kot moži.”²⁸

Ker so bile ženske v primerjavi z mestnimi ženami tako močne, so včasih rekli, da *“je bila ona vredna za dva njega”*. Da so bile ženske res fizično močne, potrjujejo tudi spomini mojega pripovedovalca:

“Bečanka je imela dvakrat debelejšega moža, a kadar ji kej ni bilo všeč, ga je zmeraj spravila na kolena in fajn prebutala.” A ponavadi se ženske zaradi garaškega življenja niso jezile, niti takrat ne, ko jim mož ni bil ravno v oporo: *“Ob nedeljah se ponavadi ni delalo, če je bila stiska, pa tudi takrat. Bila je torej nedelja in žena je kljub temu hitela na njivo. Njenemu možu pa se je težaško delo nekoč uprlo: šel je v gostilno v Dol, tja kjer so kuhali dober golaž. Zraven je naročil dva litra vina, za njima pa še dva. Za uho si je dal rdeč nagelj in šel po vasi. Tisti dan ga ni bilo domov, prišel je šele naslednje jutro. Žena je šopala motiko v brdih. Mož pa pride s svojim prijateljem, kot da bi peljal punco pod roko. Ženi vzame motiko z rok in jo zavihti, da je letela z Dolenjega brda na Gorenje brdo. Vriskajoče sta s kolegom odšla na še en liter. Strežnil se je šele v torek.”²⁹*

²⁶ Justina Pohlen, roj. 1924, Hrastovlje, kmetica.

²⁷ Dušan Pohlen, roj. 1920, Hrastovlje, kmet.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

ŽENSKO DELO V TRSTU

Majhne kmetije, ki so večinoma komaj zadoščale za preživetje relativno velikih družin, in bližina razvitega pristaniškega Trsta so bile razlog za razvoj istrsko-tržaške trgovske navezave. Mesto je bilo odvisno od podeželskih kmetij, podeželje pa je potrebovalo mestne izdelke. Pomembno vlogo so pri oskrbovanju Trsta odigrale ženske. Istranke so trgovale s sadjem in zelenjavo, jajci, mlekom, kruhom, oljem, vinom, senom, ogljem ... Poleg trgovanja so se razvile tudi druge dejavnosti, predvsem pranje perila, ki je kasneje preraslo v delo hišne pomočnice, delale so kot perice, kot kmetice na tržaških mandrijah, kot ločevalke smeti na tržaških smetiščih ... Z zasluženim denarjem so nakupile za družino potrebne stvari.

Škovacarce so bile mlade Istranke, ki še niso bile primerne za druga dela razen za na tržaško smetišče, kjer so zbirale smeti in jih ločevale. Njihova plača je bila zelo skromna, a drugega niso dobile. V težkih časih je tudi njihov majhni zaslužek pripomogel k preživetju.

Mlekarice so nosile mleko v Trst. Skoraj vse so svoj posel prevzele od svojih mater, tet ali sorodnic. Mlekarjenja so se lotevale že zelo zgodaj. Vstale so še ponoči, da so poskrbele za družino, pomolzle ... Na glavo so si položile dvajsetin večlitrski vrč, *lato*, manjšega še v roke. Mleko je nosil tudi osliček, starejše so ga dale tudi na kolo in vozičke. Pričevalke se spominjajo, da so predvsem Istranke množično prihajale v Trst z osli, na katerih so med dolgo potjo večkrat zadremale.³⁰ Moški so včasih ženskam pomagali pri prevozu, pri prodaji pa nikoli. Tudi molzla je vedno ženska in ko ni bilo moškega, je živino sama nahranila in očistila hlev. Ko pa so krave telile, ženske niso imele vstopa v hlev, saj naj bi po ljudski vraži prinašale nesrečo. V času vojn ali mozeve odsotnosti zaradi kakšnega drugega razloga jim je bilo dovoljeno tudi to.

Včasih so v Trst nesle še kakšno jajce, otroci pa so jim nabirali beluše, kar jim je prineslo nekaj drobiža. V mestu so imele vsaka svoj predel, kamor so hodile in vrsti stalnih strank v pripravljeno posodo nalile dogovorjeno količino mleka. Mlekarice so se skrivale pred inšpektorji občinske sanitetne službe, ki so jih ustavljali na cesti in jim jemali vzorce mleka. Če mleko ni ustrezalo predpisom, torej če ni bilo dovolj mastno, so morale plačati kazen.

Njihova obleka je bila skromna, šivale so si jo same, kakor je katera znala:

“Oblekle smo tisto, kar smo imele. Vsako štraco smo dvakrat, trikrat obrnile in jo prešivale, preden smo jo zavrgle. Za prenašat vrče in prelivat mleko smo gledale, da smo bile predvsem komode. Nosile smo gumijaste čevlje. Pozimi so se ženske ovijale v dolge pletene šale ali tudi trikotne konjske odeje.”³¹

³⁰ Repinc, 2000.

³¹ Repinc, 2000, str. 61.

Do druge svetovne vojne je bilo žensko delo glavna dopolnilna dejavnost ob poljedelstvu in živinoreji. Žene ali hčere premožnejših kmetov so ostajale doma in sodelovale v družinskem gospodarstvu, revnejše pa je pomanjkanje gnalo na pot. Hčere številčnejših družin so odšle od doma že zelo zgodaj, kakor so se dogovorili njeni starši in nova družina, pri kateri je ponavadi ostala vse do poroke. Ženske so bile v večini zaposlene kot hišne pomočnice pri tržaških družinah srednjega ali višjega razreda, pri funkcionarjih, zdravnikih, profesorjih ... Opravljale so razna gospodinjska dela, kot so pospravljanje, pomivanje oken in tal, pranje perila in likanje, sesanje, brisanje prahu, vrtilčkanje, včasih kuhanje in pomoč pri varstvu otrok, v novejših časih tudi psov. Večino svojega zaslužka je dekleta pošiljalo domov, zato ponavadi v zakon ni prineslo ničesar. Večina žensk se je oženila v vasi ali v sosednjo vas. Med tistimi, ki so odšle v Trst kot pomočnice ali v Koper v službo, se jih je nekaj tam zaljubilo in so ostale v mestu. Čeprav so se hčere odženile, pa so v težjih časih kljub vsemu pomenile oporo svojim domačim v sili.

Meja je Istrane prizadela. Rižanska dolina je bila odrezana od Trsta z londonkim sporazumom, meja med conama A in B za veliko izdelkov (meso, mlečni izdelki, krompir in nekatere poljščine) neprepustna. Pripovedovalec mi je povedal:

“Vse, kar so prej Šavrinke naredile, vzpostavile stike, poznanstva, trg ..., je bilo 1946. leta prepovedano in strogo kaznovano. Najbolj vztrajna Šavrinca Aneta Daris iz Kubeda je bila zaprta, čeprav je po stranskih poteh in ponoči nosila v Trst. Po uveljavitvi prepustnice si smel na mesec nekaj nesti čez, a to je bilo za vzdrževanje družine vse premalo: smo teli it prodajat meso, da bi kupili nujno potrebne stvari, npr. petrolej. Bogatejši so kupovali tudi ure, metle, glavnike, šivanke, najlonke ...”³²

Poleg prodajalk so bile Istranke tudi iznajdljive kupovalke. Hrano so hodile kupovat tudi na Štajersko in Madžarsko, ki sta bili s koruzo zelo bogati deželi. Uvoz koruze je bil prepovedan, žandarji so jih lovili, večkrat so jim kupljeno tudi zaplenili. Da bi prelisicile carinike, so uporabile različna sredstva:

“Je bla ena iz Rakitovca, ki je šla z našimi na Madžarsko. Je bla zelu živahna. In poli, kadar je bilo treba jet čez mejo, je šla h žandarmam in je z enim zaplesala. Je bila zelo dobra plesalka in še lepa povrhi in ganjen žandar ni videl, da je šla moka čez mejo in proti Primorski.”³³

Prevladovala je patrilokalnost: ženske so se po pravilu poročile od doma, moški pa so se na ženin dom preselili le v primeru, ko je bila hči edina dedinja. Pri dedovanju hiše so imele hčere torej najmanj možnosti. Če je med moškimi dediči veljal skoraj enakopraven sistem dedovanja, pa so hčere dobile

³² Dušan Pohlen, roj. 1920, Hrastovlje, kmet.

³³ Ibid.

le doto, balo. Ženske niso nikoli popolnoma šteli za članico njene rojstne družine, vedno je bila ženska tista, ki bo odšla, pri tem pa ji bo treba dati odpravnino, prav tako pa ni nikoli popolnoma sodila v moževo družino, saj je vedno ostajala nevesta in s tem tuja, prišlek: *“Sinove žene se je držalo ime nevesta, vse dokler je bila tašča živa. Nevesta pa je svojo taščo klicala mati.”*³⁴ Položaj ženske je Mojca Ravnik opisala kot položaj *“prehodnih gostij, ki nikamor ne sodijo, brez istovetnosti z rodом in družino”*.³⁵

Snaha je morala biti pokorna svoji tašči. Dve kuharici v eni hiši sta lahko v veliko pomoč druga drugi, zahteva pa tak odnos tudi ogromno potrpljenja.

Dekleta, ki so odšla od doma, so doživela najrazličnejše usode, nekatera so imela srečo, druga ne, prihajalo je tudi do zlorab. Moj pripovedovalec je imel dve sestrični, ki sta odšli v Trst:

*“Je ta večja pisala mami domov, da bo ušla, in se je mati jezila in oče še bolj. Je bla hčer pri dostojni družini, zdravniki so bli. Poli pa je šel oče en dan te hčere videt in ko je prišel tja h njim, jih je videl vse take, kot so na svet pršle, in tudi zdravnik in njegova žena sta bila taka. In se je razjebil in vzel punce nazaj domov.”*³⁶

Ženska dela v Trstu so šla iz roda v rod, mati je hčer seznanila s trznimi pravili, ji pokazala prodajna mesta, jo seznanila s kupci. Prav tako so hčere ali vnučkinje postaranih nekdanjih hišnih pomočnic ponavadi prišle služiti v isto družino ali k njihovim sorodnikom.

Istrske ženske še danes služijo kot gospodinje. Te ženske so nosilke kulturnih vplivov, iz urbanega Trsta na tradicionalno podeželje prinašajo novosti. Dr. Peter Fister v opisu detajlov hrastovskih fresk opisuje trgovca, ki je bil med ljudmi še *najbolj svetovljanski, saj je prinašal vesti iz tujih krajev, videl je tudi modo in posredoval marsikatero zamisel o novostih v stavbarstvu in opremi.*³⁷ Enako je veljalo za ženske.

Delo v Trstu je pripomoglo k standardu družine. Neizobražena ženska bi imela v nasprotnem primeru malo možnosti za dostojno plačilo za svoje delo. Garanje na domači njivi pa ne bi bilo zadostno dopolnilo k moževi plači.

V letih dela v mestu so tržaške *signore* postale ideali, domačinke so jih namreč kmalu začele nezavedno posnemati; glede na zmožnosti so se začele oblačiti kot Tržačanke, njihovi domovi pa so postajali podobni tržaškim. Pomočnica si je želela kupiti tisto, kar si je kupila njena gospodarica. Odnosi med njimi in delodajalkami so se pogosto dobro razvili: po določenem obdobju so si pomočnice pridobile zaupanje, naučile so se jezika in postale zaupne poslušalke. Postale so pomembna delovna moč, s tem pa del družine. Njihovo mnenje o

³⁴ Justina Pohlen, roj. 1924, Hrastovelje, kmetica.

³⁵ Iz naslova dela Mojce Ravnik o družini in sorodstvu v vaseh Slovenske Istre. Mojca Ravnik, 1996.

³⁶ Dušan Pohlen, roj. 1920, Hrastovlje, kmet.

³⁷ Fister, 1977, str. 150.

gospodaricah pa je bilo poleg splošnega počutja na “delovnem mestu” v veliki meri odvisno od velikosti plačila.³⁸

Z delom v Trstu so ženske zmanjšale svoje sodelovanje v že samo po sebi zmanjšanem težkem poljedelsko-živinorejskem delu doma in se osredotočile le na “nevidna” gospodinjska dela. Ženskam je delo omogočilo ekonomsko avtonomijo, vendar pa današnje “tržaške delavke” o tem nerade govorijo. Muči jih občutek sramu, pri hlapčevanju drugim je prizadet njihov ponos. Dolgotrajno delo v neformalni ekonomiji lahko povzroči krizo identitete. Ali kot pišeta Kathan in Kandlbacher: “*Nekdo, ki se leta preživlja z delom na črno, bo s težavo opredelil, kaj počne in je počel, izgubljal bo svojo identiteto in ne bo več poznal svojih sposobnosti.*”³⁹

Ženina trgovska uspešnost in odsotnost od doma nista bili vedno dobro sprejeti. V ljudskem izreku se kaže moževo ljubosumje: *Kaj hodeš v Trst lizat babam ret?* ali *Še ret jen boš polizala Lahon!*, oba izreka sta opazki o tem, da žena prepogosto hodi k Italijanom.

SKLEP

Vloga ženske je v zgodbah o preteklosti prevečkrat spregledana, predsodki se vztrajno ohranjajo tudi v primerih, ko so bile ženske celo aktivnejše od moških. Ženska je ocenjena iz moškega zornega kota, pomeni, da je vredna toliko, kot ji pripisuje moški. Ni brezpravna, je pa podrejena svojemu drugemu, ki je moški. Do resničnega položaja ženske lahko pridemo s pomočjo preučevanja življenjskih zgodb.

Med junaškimi muzami umetnikov in resničnim življenjem je žal velika razlika. Na podlagi pričevanja domačink sem ugotovila, da je bil ženski boj za življenje dostikrat krutejši od moškega. Položaj ženske se je v zadnjih letih sicer nekoliko spremenil, vendar umeščanje žensk v nove družbene vloge ni potekalo vedno brez odporov in nesporazumov. Na eni strani se še naprej ohranja tradicionalni moški pogled na položaj žensk in njihovo družbeno vlogo. Na drugi strani so pri ženskah samih opazne težnje po ohranjanju starega vzorca njene dotedanje družbene vloge; le-te po eni strani izvirajo iz tradicionalnega dožemanja njihove lastne družbene vloge, po drugi pa tudi iz pomanjkanja samozavesti. Ženska na vasi ohranja trojni poklic. Je mati, uslužbenka in kmetica, ima svojo službo v mestu, popoldne pa se ukvarja s pridelavo osnovnih vrtnin in z otroki. Ima manj otrok kot včasih, a je morda zato do njih skrbnejša.

³⁸ Glej tudi: Orehovec, 1996.

³⁹ Kathan und Kandlbacher, 1995, str. 16.

Tradicionalni družbeni okviri ženskega delovanja ostajajo na podeželju še vedno ožji. Kljub ženski emancipaciji in glede na besede moje pripovedovalke, ki mi je povedala o dvajsetletnem Hrastovcu, ki se gospodinjskega dela ni nikoli dotaknil, vendar tudi pri kmečkih delih ne sodeluje, ženska ohranja svoj način življenja:

“Fantje imajo preprosto večjo svobodo. Ko pokosimo, se moj brat uleže h kratkemu počitku pred televizijo, jaz pa poskrbim najprej za posodo, takoj za tem za čisto in zlikano perilo. Gospodinjstvu se ognejo vsi moški v hiši. Enako se dogaja mojim prijateljicam po vasi. Proti težkemu poljskemu delu je bilo gospodinjsko delo manjvredno. In to ostaja tudi takrat, ko fant ne odhaja več na njivo. Za žensko je še vedno največja vrednota to, da se poroči in se potem večino popoldneva vrti okoli štedilnika in pospravljanja. Tista, ki se temu upre, velja za čudaško. Pri tem ima vzgoja ključno vlogo.”⁴⁰

Med mladimi velja svobodno življenje, ki ni omejeno s sorodstvenimi vezmi, za človeku najprimernejše. A kmalu se mnenje spremeni: zakon in družina ostajata ideal in hkrati najboljši način osebne izpolnitve in preživetja. Samske ženske veljajo za čudaške, ker si niso znale priskrbeti partnerskega razmerja, samski moški pa samo za nesrečnega v ljubezni.

Kljub trendom emancipacije žensk, ki so poslovno prav tako ambiciozne kot moški, pa so na podeželju pogostejši primeri, ko ženska po rojstvu prvega ali drugega otroka večinoma pusti zaposlitev in ostane doma pri otrocih, pa čeprav je s tem ogroženo ekonomsko preživetje družine. Želja, da ženska ostane doma, skrbi za gospodinjstvo in otroke, prihaja s strani moža. Za ženo to pomeni nekoliko manjšo vpetost v družabno življenje, po drugi strani pa več časa za svoje otroke. Želja po osredotočenju le na družinsko življenje prihaja ravno tako s strani ženske same, saj ji njeno delovno mesto, ki pogosto ni njena izbira, ampak posledica njene neizobrazbe, ni prinašalo potrebnega samouresničevanja. Taka ženska se popolnoma posveča gospodinjstvu, otrokom in vrtu. Splošno znano je, da take odločitve po letih, ko otroci odrastejo, lahko vodijo v osamljenost, dolgočasnost in nezadovoljstvo. Poleg tega je znano, da je lahko čas, ki ga zaposlena ženska prebije s svojimi otroki, sicer krajši od gospodinjininega, vendar je lahko kakovostnejši. Vmesna pot med njima bi bila najboljši izhod.

Morda bi se tako vsaka posamezna življenjska zgodba ženske malo bolj približala ponosni, razgledani, dobri in volje do življenja polni Pohlenovi ženski in fantastični, preroški in presunljivo lepi Tomšičevi ženski.

⁴⁰ Irena Pohlen, roj. 1978, Hrastovlje, vzgojiteljica.

LITERATURA

- CERGOL-BAVČAR, I. (1991): *Istrska tematika v leposlovnih delih Marjana Tomšiča*, Diplomaska naloga, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- DAROVEC, D. (1992): *Pregled zgodovine Istre*, Knjižnica Annales 1, Koper.
- FISTER, P. (1977): *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*, Doktorska dizertacija, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- FRANCA, M. (1990): *Šavrinke zgodbe*, Fontana, Koper.
- FRANCA, M. (1992): *Šavrinke zgodbe*, II. del, Fontana, Koper.
- FRANCA, M. (1995): *Šavrinke zgodbe*, III. del, Fontana, Koper.
- HIGONNET, A. (1994): "Women, Images, and representation", v: THEBAUD, T. (ur.): *A History of women, Toward a Cultural Identity in the twentieth Century*, Harvard College, USA.
- HOFLER, J. (1997): *Srednjeveške freske v Sloveniji, Primorska*, Družina, d. o. o., Ljubljana.
- HORVAT, F. (1987): Ta roman sem moral napisati, umrl bi, če ga ne bi, Delo, 3. 12. 1987.
- KATHAN UND KANDBACHER (1995): *Schwarzarbeit, Überlebens Kunst oder Schmarzertum*, Verlag für Gesellschaftskritik, Wien.
- OREHOVEC, M. (1996): "(Informal) Women's work in Istria: Between earning a living and consumerism", v: MURŠIČ, R. (ur.): *Mess: Mediterranean Ethnological Summer School, Vol. 2, Piran/Pirano*.
- PENLEY, C. (1992): "Poučevati v tvojih sanjah: feminizem in psihoanaliza", v: BAHOVEC, E. D. (ur.): *Vzgoja med gospodstvom in analizo*, Krt, Ljubljana.
- PUHAR, A. (1982): *Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*, Globus, Zagreb.
- RAVNIK, M. (1996): *Bratje – sestre – strniči- zermani. Družina in sorodstvo v vaseh v Slovenski Istri*, ZRS SAZU, Lipa d.o.o., Ljubljana, Koper.
- REPINC, M. (2000): *Mlekarice iz tržaške okolice, Le donne del latte dei dintorni di Trieste*, Slovensko kulturno društvo Tabor – Opčine, Trst.
- SPICKERNAGEL, E. (1998): "Zgodovina in spol: feministični pristop", v: DILLY, H., KEMP, W. (ur.): *Uvod v umetnostno zgodovino*, Krtina, Ljubljana.
- ŠTUHEC, M. (2001): "Materialni in duhovni svet Istre v pripovedni prozi Marjana Tomšiča", v: *Primorska srečanja, revija za družboslovje in kultura*, št. 238.
- TOMŠIČ, M. (1983): *Olive in sol*, Lipa, Koper.
- TOMŠIČ, M. (1989): *Noč je moja, dan je tvoj*, Kmečki glas, Ljubljana.
- TOMŠIČ, M. (1991): *Šavrinke*, Kmečki glas, Ljubljana.
- TOMŠIČ, M. (1991): *O'Štrigeca*, Mladika, Ljubljana.
- TOMŠIČ, M. (1993): *Zmo od fermentona*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- TOMŠIČ, M. (1994): *Vruja*, Lipa, Koper.